

Over Castorf en de ‘klassieke Ring’

door Hans Pot

Frank Castorf

Waarom roept de encenering van de *Ring* in Bayreuth 2013 door Frank Castorf zoveel weerstand op en waarom is er zoveel ergernis om zijn wijze van interpreteren?

In NRC/Handelsblad van 20 februari 2014 denk ik iets van de oplossing in handen gekregen te hebben. In het kader van het project “Brandhaarden: hip Duits toneel in Amsterdam” trof ik een artikel aan van Kester Freriks over Frank Castorf.

Castorf komt uit de voormalige DDR. Begin negentiger jaren werd hij de leider van het gezelschap Volksbühne am Rosa Luxemburg Platz in het voormalige Oost-Berlijn. Zijn DDR-achtergrond verklaart het verlangen naar vrijheid en chaos in zijn werk, de rebellie en onstuitbare energie die zijn stijl uniek maakt. Het verklaart ook de keerzijde die vaak op weezin stuit: de woede, de misantropie en het bestraffende politieke engagement dat elke voorstelling opnieuw binnen sijpelt. Castorf staat er om bekend steeds de fundamenteen weg te slaan waarop hij zijn (toneel/opera-)enceneringen bouwt. Het is zijn ambitie met Theater een wereld van de weerstand te scheppen. Zo werd de consequent chagrijnige Castorf een publieksplaag, een *Bürgerschreck*. Tot zover enkele opmerkingen van Kester Freriks. Nieuwe elementen uit een stuk naar voren brengen, nieuwe interpretaties geven aan oude waarden, een frisse blik en een herinterpretatie van bestaande stukken bedenken, dat is van alle tijden en leidt tot leven en ontwikkelingen in de theaterkunsten. Zonder dat zouden ze verstarren en alleen als monument uit het verleden waarden hebben. Echter een bestaand stuk te gebruiken of erger te misbruiken om eigen onvrede en chagrijn te etaleren, dat gaat mij te ver. Een *Ring*-interpretatie met als enig doel de eigen onvrede te etaleren om daarmee het publiek te schofferen lijkt mij zinloos en doet geen recht aan de schepper van het werk.

In veel (echter lang niet in alle) controversiële Ringproducties waarover je heftig van mening kunt verschillen heb ik toch altijd de liefde voor het werk van Richard Wagner bespeurd, en als doelstelling ervaren: het werk voor het publiek toegankelijk te maken. Soms lukt dit in meerdere of mindere mate. Dat is niet erg, dat houdt de zaak levendig. Ook rond de nu legendarische voorstellingen van Wieland Wagner en Patrice Chéreau was veel te doen. Bijvoorbeeld de beroemde kreet van Chéreau: “Ich wollte Wagner vom Podest holen”, deed veel stof opwaaien. Er was echter geen sprake van tegen Wagners verhaal in regisseren: altijd werd het verhaal verteld en was er een vorm van bewondering/waardering voor de man die zo’n gigantisch meesterwerk heeft kunnen maken. Daar waar deze elementaire band met werk en schepper ontbreekt, gaat de productie mijns inziens de mist in. Het werk van een gerenommeerd kunstenaar gebruiken voor eigen destructieve doeleinden is een mij weinig aansprekende vorm van theater maken. En helaas, Castorf staat hierin niet alleen. Hij roept als exponent van deze stroming en zijn prominente aanwezigheid op de Bayreuther Bühne wel extra veel reacties op. Meer dan hij verdient. Ons oud-bestuurslid Claar Hoelen heeft eens gezegd: “zonder liefde voor de kunstenaar Richard Wagner komt je nooit tot de kern van zijn werken”, in mijn beleving nog steeds een behartigenswaardige uitspraak.

De klassieke Ring?

Het stuk van Pieter Schmitz over Bayreuth 2013 (Waa 53.5) vond ik uitermate boeiend. Eén ding in het bijzonder viel mij op en ik ben die suggestie nog niet elders tegengekomen: ‘de (half)zusjes weten ook als geen ander dat Bayreuth telkens weer een opleving nodig heeft en dat zij moeten zoeken naar een compromis tussen puur klassieke uitvoeringen en vernieuwende versies’.

Wat is een puur klassieke uitvoering?

Aan de hand van de uitvoeringsgeschiedenis van *Der Ring* in Bayreuth heb ik mijn gedachten laten gaan over de diverse producties, waarvan ik alle enceneringen tussen 1965 en 2013 heb gezien. Daarnaast heb ik me ook verdiept in de versies tussen 1876-1965 via de literatuur en vooral het overgebleven beeldmateriaal op foto’s, tekeningen/schilderijen en de spaarzame filmfragmenten. En daarnaast zijn er

natuurlijk de oude en nieuwe geluidsopnames. De opvoeringsgeschiedenis van de *Ring* in Bayreuth is heel goed gedocumenteerd.



Josephine-Scheffsky als Sieglinde, *Die Walküre*, Bayreuth 1876

Ik probeer criteria te bedenken waaraan de “klassieke” uitvoering zou moeten voldoen. Is de oer-uitvoering van 1876 de meest klassieke? Ik kan me nauwelijks voorstellen dat veel mensen werkelijk deze productie als de meest ultieme en authentieke zien. Wagner zelf deed dat in ieder geval niet. ‘Kinder schafft neues’ was zijn reactie. Als curiositeit zou een *remake* wel interessant kunnen zijn. Hoewel de zang en de orkestklank van 1876 nauwelijks vallen te reconstrueren, zijn er voor de regieaanwijzingen de aantekeningen van Alfred Pringsheim (de schoonvader van Thomans Mann en fervent Wagneriaan) recent opgedoken (1). Onder het regiem van Cosima werden alle vernieuwingen uitgebannen en de enceneringen moesten blijven zoals *Der Meister* die bedoeld had (!). Dit blokkeerde de organische groei van de uitvoeringspraktijk, die na afloop van de auteursrechten zich overigens wel in de rest van Duitsland begon te ontwikkelen. Pas na 1931 kwam er in Bayreuth verandering in de zaak. In de periode 1896 tot 1914 werd de *Ring* uitgevoerd onder regie van Cosima in de aangepaste *Bühnenbilder* van 1876. Van 1924 tot 1931 ging dezelfde productie, maar nu in de aangepaste regie van Siegfried Wagner. Voor regieaanwijzingen in de jaren '20 en '30 kunnen we terecht in het boek van Karin Martensen (2) over Anna Bahr-Mildenburg en haar aantekeningen over haar

regie van de *Ring* in München op verzoek van Bruno Walter. Zij was een van de eerste vrouwelijke regisseurs. Verder wordt in het bijzonder verhelderende boek van Ph. Olivier: *Der Ring des Nibelungen in Bayreuth von den Anfängen bis heute*, (de Tankred Dorst *Ring*) een overzicht gegeven in feiten en foto's van alle Ringensceneringen in Bayreuth. (3).

Wat is nu de meest klassieke *Ring*?

Al bladerend rondkijkend in de geschiedenis van *Der Ring in Bayreuth* kwam ik tot de conclusie dat elke generatie zijn eigen favoriete *Ring* zal kiezen. Oudere generaties die ik in mijn jeugd leerde kennen zwoeren bij de *Ring* van E. Pretorius en H. Tietjen 1933-1942, de eerste productie die niet in de toneelbeelden van Wagner/Brückner van 1876 op het toneel in Bayreuth verscheen.

In 1951 heropende de Festspiele met de *tabula rasa Ring* van Wieland Wagner op een leeg geveegd toneel van Bayreuth, gevolgd door de eerste *Ring* van Wolfgang Wagner en dan nog negen producties tot en met de *Ring* van Castorf in 2013. Zelden werd een nieuwe Ringenscenering met unaniem gejuich ontvangen. Vaak groeide na verloop van tijd de waardering en aan het eind werd met weemoed afscheid genomen. Dit geldt overigens ook voor de Amsterdamse *Ring* van Haenchen en Audi. Het idee van Pieter Schmitz om naast een klassieke versie (in het voorjaar) een meer “moderne versie” (in het najaar) te tonen lijkt mij al te struikelen over de discussie wat nu een klassieke versie en wat een moderne versie is.

Criteria

We komen weer terug bij de criteria: elke versie heeft voor mij de plicht het verhaal van Wagner te vertellen (zie ook de opmerkingen van Ton Hogenes in WK 54.1). Iedereen mag het verhaal op zijn eigen manier vertellen, mag accenten leggen en eigen interpretaties geven, maar binnen het kader dat Wagner gesteld heeft. Ik heb de indruk dat tegenwoordig de kaders dermate zijn opgerekt dat het verhaal van de regisseur er meer toe doet dan dat van Wagner. Waarom dan toch geen eigen verhaal vertelt?

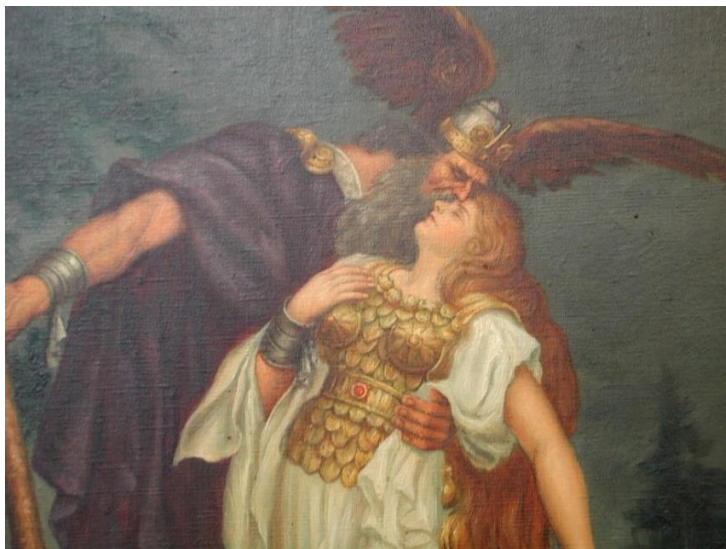
In veel van de versies die op het toneel verschijnen wordt het verhaal van de muziek veronachtzaamd. “Helaas” vertelt bij Wagner de muziek een verhaal dat complementair is aan het literaire verhaal, anders dan in vele 19^e eeuwse belcanto-opera's. Deze twee-eenheid vormt de kracht van Wagners kunstwerken.

In de *Ring* van Castorf bv. werd het muzikale verhaal net zo goed als het literaire en de samenhang m.i. totaal veronachtzaamd.

Wagner schreef vanuit de mythe. Wanneer het mythische aspect uit de vertelling wordt veronachtzaamd, wordt de essentie van het kunstwerk geweld aangedaan. Het laten spelen van een uitvoering in deze tijd of welk tijdsgewricht dan ook, kan heel goed. Als maar aan boven genoemde criteria voldaan wordt.

Als ik van de 25 complete Ringproducties in Bayreuth en elders die ik heb meegemaakt, mijn “klassieke” Ringuitvoeringen mag noemen, dan kom ik tot 4 uitvoeringen die hoog scoren op de voornoemde criteria. De Böhm/2^e Wieland Wagner-Ring, de Boulez/Chereau-Ring, de Barenboim/Kupfer-Ring en de Haenchen/Audi-Ring. De verschillen zijn groot, maar geen enkele *Ring* kan herhaald worden in een “klassiek”-programma omdat ze uniek zijn en aan het moment van uitvoering gebonden. Kijk maar eens naar de DVD-uitvoering van de Amsterdamse *Ring* en vergelijk deze met de laatste uitvoering van 2014. De optie om een moderne en een klassieke versie van een stuk uit te voeren lijkt mij niet een realistische. Het theater ontwikkelt zich en aan deze ontwikkelingen moet men ruimte geven. Wij kijken nu met de ogen en horen met de oren van 2014. Het is fijn dat deze oude weergaves bewaard zijn, maar ze zijn - zeer waardevolle - historie, die we kunnen koesteren. Theaterontwikkelingen lopen parallel aan de ontwikkelingen in de maatschappij en vormen er een weerslag van. Dat geldt ook voor de receptie van de uitvoeringen van Wagners werken. Een aan te bevelen boek over deze materie is: *Richard Wagner und die Deutschen, eine Geschichte von Hass und Hingabe*.⁽⁴⁾ Hierin wordt elke historische periode sinds ca. 1880 gekoppeld aan de receptiegeschiedenis van Wagners werk. (Een parallel aan de visie van Stefan Herheim op Parsifal).

Een laatste opmerking n.a.v. de suggestie van Pieter Schmitz om voor de volgende *Ring* een joodse dirigent en een joodse regisseur uit te nodigen: Joodse dirigenten zijn in Bayreuth regelmatig te horen geweest, vanaf Hans Richter in 1876 tot Barenboim en Levine eind jaren 80 en begin jaren 90 van de vorige eeuw, o.a. in de Kupfer *Ring* met de joodse Siegfried Jerusalem als een fenomenale Siegfried. Een



joodse regisseur van de *Ring* heb ik niet meegemaakt en zal ik waarschijnlijk in Bayreuth niet meer beleven. Helaas! Ook in de negentiger jaren van de 20^e eeuw werkte in Daniel Barenboim en Siegfried Jerusalem samen in de *Tristan und Isolde*-productie van Heiner Müller

Ten slotte ter overdenking:
Wotan en Brünnhilde in de slotscene van de 3^e akte van *Die Walküre*.
Is dit de klassieke uitbeelding van dat paar?
Zouden we een hele *Ring* in zo'n enscenering willen/kunnen zien?
Schilderij: A.Späh, 1935. ♪

1 Egon Voss: Alfred Pringsheim, der Kritische Wagnerianer; eine Dokumentation. Würzburg, 2013.

2 Karin Martensen: Die Frau führt Regie, Anna Bahr-Mildenburg als Regisseurin des “Ring des Nibelungen Allitera Verlag München, 2013.

3 Ph. Olivier: Der Ring des Nibelungen in Bayreuth van den Anfängen bis heute. Schott Music GmbH. Mainz, 2007.

4 Sven Oliver Müller: Richard Wagner und die Deutschen; eine Geschichte von Hass und Hingabe, Verlag C.H.Beck, München, 2013